

Edita MARETIĆ*

Joško SINDIK^{1**}

*Dječji dom Maestral, Split, Hrvatska**

*Institut za antropologiju, Zagreb, Hrvatska***

AGRESIVNO PONAŠANJE, ZAŠTITNI ČIMBENICI I ŠKOLSKO POSTIGNUĆE UČENIKA IZVAN I UNUTAR SUSTAVA INSTITUCIONALNE SKRBI

Cilj istraživanja bio je utvrditi razlike između aspekata agresivnog ponašanja učenika, njihovih prednosti (zaštitnih čimbenika) u prevenciji poremećaja u ponašanju i školskih postignuća, između djece u institucionalnoj skrbi i djece izvan institucionalnih oblika odgoja. Istraživanje je provedeno na uzorku od 264 učenika sedmog i osmog razreda osnovne škole, od kojih je 134 bilo u institucionalnoj skrbi, dok ih je 130 bilo izvan institucionalnih oblika odgoja. Podaci su prikupljeni anketnim upitnikom, u sklopu kojeg su bila dva mjerna instrumenta: Ček liste prednosti i Buss i Perryjeva upitnika o agresivnosti (AQ). Djeca smještena u dječjim domovima pokazuju manju učestalost dva oblika agresivnog ponašanja (fizička agresivnost i hostilitet), u usporedbi s djecom koja su izvan institucionalne skrbi. Djeca smještena u institucionalnoj skrbi pokazuju manje izražene zaštitne faktore za prevenciju poremećaja u ponašanju, lošiji opći školski uspjeh, kao i lošiji uspjeh iz svih školskih predmeta obuhvaćenih istraživanjem, u odnosu na izvaninstitucionalnu djecu. Pronađena je negativna i statistički značajna povezanost između pojavnosti fizičke agresivnosti i zaštitnih čimbenika u prevenciji poremećaja ponašanja te između pojavnosti fizičke agresivnosti i općeg školskog uspjeha. Značajna pozitivna povezanost pronađena je između zaštitnih čimbenika i uspjeha u Engleskom jeziku. Rezultati ukazuju na nužnost razmatranja alterna-

1 E-mail: josko.sindik@inantro.hr

tivnih oblika skrbi za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi, uskom suradnjom svih relevantnih institucija i pojedinaca koji skrbe za djecu.

Ključne riječi: *agresivnost, institucionalna skrb, prednosti u prevenciji*

UVOD

Temelji samopouzdanja postavljaju se u obitelji, povoljnom obiteljskom ozračju bez napetosti i trauma, a u velikom broju karakternih crta ogleđa se pojedinčev odnos prema drugim ljudima kao što su socijalnost i asocijalnost. Emocionalno razdražljiva djeca opterećena obiteljskim problemima u školi i na najmanji povod reagiraju agresivno, dok školskom uspjehu pridonose crte ličnosti kao što su marljivost i upornost, nemarnost, povučenost i laž (Bilić, 2001). U uvjetima ugroženosti osnovnih životnih prava djece, ona se izdvajaju iz bioloških obitelji i smještaju u domove za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi.

Društvena važnost obitelji varira od kulture do kulture, ali njena egzistencijalna važnost je svugdje ista (Juul, 2001, 2002). Poremećena obiteljska klima i patološko ponašanje roditelja, njihovi loši odnosi i značajke ličnosti su ključni faktori rizičnosti za odgoj djece i javljanje poremećaja ponašanja i emocija (Lebedina Manzoni, 2005). Odbacivanje od strane roditelja pokazuje se kroz kritiziranje, zanemarivanje i zlostavljanje, što su veliki javno-zdravstveni i socijalni problemi i u visoko razvijenim zemljama: godišnje između 4-16% djece doživi fizičko zlostavljanje, a jedno od desetoro djece je zanemareno ili psihički zlostavljano (Lebedina Manzoni, 2005). Problemi u djetinjstvu i adolescentnom razdoblju su često samo posljedica razvojnog procesa koji je započeo već samim rođenjem djeteta, jer zlostavljanje i zanemarivanje vode usporenom socijalnom i kognitivnom razvoju.

Agresivno ponašanje određuju čimbenici društvenog okruženja djeteta, a osobito obiteljski odnosi (djeteta s roditeljima te između djeteta i braće/sestara). U obiteljima s agresivnim roditeljima djeca promatranjem usvajaju isti obrazac ponašanja, a takvi roditelji istovremeno izazivaju i podržavaju agresivno ponašanje. U takvim obiteljima vladaju poremećeni obiteljski odnosi, nazvani obiteljskim procesima prisile u kojima prevladava neprijateljstvo i negativizam, uz mini-

mum prijateljstva i suradnje (Granic & Patterson, 2006). Djeca i roditelji koriste agresiju za upravljanje jedni drugima: tako dobivaju što žele i izbjegavaju neugodne doživljaje (Patterson, 1982, 1993, 2005). Djeca koja u obitelji uče agresivne modele ponašanja često postaju delinkventi ili se priklanjaju drugim zabrinjavajućim oblicima antisocijalnog ponašanja (Patterson et al, 1989; Vasta et al, 2004). Najveći broj zlostavljane djece ne pokazuje agresivna čuvstva direktno prema van, već okreće agresiju prema sebi (Vulić-Prtorić, 2004). Fizički zlostavljana djeca su pod povećanim rizikom od asocijalnog ponašanja, pa su sumnjičava prema osobama s kojima dolaze u kontakt (Finzi et al., 2000). Iskustvo zanemarivane djece stvara kod njih osjećaj anksioznosti i potrebu za bliskošću i sigurnošću, što se očituje pretjeranom ovisnošću i nedostatkom autonomije (Mihić i Bašić, 2008). Longitudinalno istraživanje Kaplana i suradnika (1986, prema Kaplan et al., 2001) je potvrdilo da su negativni stavovi prema sebi (doživljaj odbačenosti od strane učitelja i roditelja), povezani s delinkventnim ponašanjem. Odbacivanjem od strane značajnih drugih, djeca razvijaju samoodbacivanje, a potom i devijantna ponašanja (Brdar i Rijavec, 1998).

Zanemarena i zlostavljana djeca imaju niz teškoća u prilagodbi na školu: manjak intrinzične motivacije za kompetentno nošenje s okolinom, manjkavosti u jeziku i verbalnim sposobnostima, kreativnosti i fleksibilnosti u rješavanju problema, razvijaju neuspješne odnose s vršnjacima i nastavnicima, imaju loša akademska postignuća i niže ocjene, probleme u disciplini te nižu socijalnu kompetenciju. Obiteljska sredina u kojoj dijete odrasta utječe na odnose s vršnjacima prije nego što se djeca uopće počinju družiti. Sigurno privrženost djeca su socijalno kompetentnija i lakše stvaraju prijateljstva, što utječe na njihovu prihvaćenost u društvu u djetinjstvu i pubertetu. Longitudinalna istraživanja pokazuju da mnoga djeca ne prerastaju svoje teškoće u odnosima s vršnjacima (Vasta et al., 2004), pa je važna prevencija i rana terapija na edukativnoj, psihoterapijskoj i ponašajnoj razini.

Snage djeteta da se odupre faktorima rizika nazivaju se **zaštitni faktori**, koji obuhvaćaju unutarnje i vanjske snage koje pomažu djetetu da se odupre ili umanje rizike nastanka poremećaja u ponašanju: to su pozitivne snage koje pridonose poželjnim posljedicama u situaciji rizika (Žižak, 2001, 2009). U istraživanjima se razlikuju dva područja zaštitnih faktora: osobna (biološke i psihološke karakteri-

stike) te okolinska (obitelj, odnosno roditelji). Biološki zaštitni faktor je dobro tjelesno zdravlje, dok psihološki obuhvaćaju visoki kvocijent inteligencije, visoko samopoštovanje, optimizam i zrele mehanizme obrane (Žižak, 2009). Skladni obiteljski odnosi, uključenost oba roditelja, efikasne strategije suočavanja, dobra roditeljska prilagodba te razumijevanje potreba djeteta koje vodi sigurnoj privrženosti, neki su od okolinskih zaštitnih faktora. Blumkvist i Šnel (Bloomquist & Schnell, 2002, prema Žižak, 2009) smatraju najznačajnijim zaštitne faktore: nadzor, kontrola i podrška roditelja; dobra prilagodba na školu i dobro školsko postignuće; empatija, pokazivanje brige i skrbi za druge; roditeljstvo usmjereno na dijete i prosocijalno ponašanje roditelja. Rizični faktori su utjecaji koji povećavaju mogućnost pojave, pogoršanja ili održavanja problematičnog stanja. Okolnosti poput siromaštva često predstavljaju veliki broj latentnih rizičnih faktora: nisko obrazovanje majke, nezaposlenost, mnogočlane obitelji i samohrano roditeljstvo (Žižak, 2009). *Neuspjeh u školi* je teškoća kod koje se ranim otkrivanjem može najviše učiniti, ali je nužna pravodobna suradnja škole i obitelji. Edukativno-savjetodavni rad stručnjaka u školama s nastavnicima i roditeljima može neželjene situacije ublažiti i spriječiti te pridonijeti boljem uspjehu djece u školi, kao i većem zadovoljstvu djece i roditelja (Bilić, 2001). Djeca čijim roditeljima nedostaju socijalne vještine doživljavaju socijalno odbijanje i neuspjeh, što dovodi do slabljenja povezanosti sa školom i predanosti školskom uspjehu (Kranželić Tavra i Bašić, 2005). Najčešći razlozi školskog neuspjeha su: emocije (65%), inteligencija (25%), specifične teškoće učenja (20%), intelektualni deficit (10%), ostali razlozi (5%) (Gottfried et al., prema Vizek-Vidović et al., 2003). Uzroci školskog neuspjeha nastaju u interakciji djetetove ličnosti i obiteljske i školske sredine. Gotfrid i suradnici (2001, Vasta et al., 2004) pokazali su stabilnost unutarnje motivacije učenika pozitivno povezane sa školskim uspjehom, od osnovne do srednje škole. Učenici čije je školovanje obilježeno školskim neuspjehom, često bivaju trajno negativno obilježeni, što se može odraziti na stav prema obrazovanju općenito, što će im u konačnici imati posljedice i na samopoimanje (Lacković-Grgin, 1994). Rane akademske teškoće najavljuju i kasnije teškoće u učenju i teškoće na području ponašanja i socijalnog funkcioniranja, potrebu za posebnim programima te napuštanje škole (Kranželić Tavra i Bašić, 2005). Adolescenti

sa slabim školskim postignućima se u pravilu i dugo nakon školovanja oporavljaju od emocionalnih posljedica školovanja (Lambaša i Matijević, 2009). Za sprečavanje školskog neuspjeha i njegovih posljedica važno je organizirati kvalitetniji kurativni ali i preventivni rad svih stručnjaka koji se bave dječjom i adolescentnom populacijom, osobito za djecu iz dječjih domova.

Djeca koja žive u dječjim domovima u najvećem su broju slučajeva u psiho-socijalnom riziku za vršnjačko nasilje, jer imaju slabo razvijene socijalne vještine, loše samopoimanje, češće dolaze iz manje funkcionalnih obitelji u kojima nisu dobili dovoljno ljubavi i pažnje. Domovi su često nenamjenska zdanja, naknadno adaptirana, u kojima živi najmanje četrdesetoro djece, a najčešće je dvoje do troje djece smješteno u sobama, i to ne po vlastitim željama. Zajednički im je prostor dnevnog boravka kao i sanitarni čvorovi, najčešće podijeljeni po spolu. Kuhinja je centralizirana a obrokovanje zajedničko (Ajduković i sar., 2008), pa u tim uvjetima ne može biti zadovoljena potreba djeteta za privatnošću.

Dječji domovi, usprkos zalaganjima njihovih zaposlenika i stručnjaka, pružaju djeci manji broj zaštitnih faktora. Kod dvije trećine djece u javnoj skrbi u Hrvatskoj kao razlozi smještaja navode se zanemarivanje, poremećeni obiteljski odnosi i siromaštvo, dok su zlostavljanje i napuštanje djeteta prisutni kod jedne petine djece u domovima. U novije vrijeme djeca prosječno duže žive u dječjim domovima (Ajduković i Sladović Franz, 2005), a više od 50% djece smješteno je u dječjim domovima temeljem Zakona o socijalnoj skrbi, zapravo uz suglasnost roditelja. Najveći broj djece dolazi iz vlastitih obitelji, tj. do smještaja u dom je boravilo uz roditelje (69%), dok se u dom smješta iz bolnice (5%), u pravilu novorođene djece. Oko 19% djece smješta se u dom iz drugog doma, iz obitelji udomitelja ili rodbinske obitelji. To su djeca koja su već doživjela barem jedan neuspješan smještaj i koja zahtijevaju najveću pomoć (Žic Grgat i Jelavić, 2005). Javna skrb za djecu u Hrvatskoj još uvijek ne pruža kvalitetne tretmanske programe koji bi dijete i obitelj pripremili za brže i kvalitetnije uključivanje djeteta u obitelj ili neki drugi smještaj (Žižak, 2001), dok su dodatni rizični faktori moderatori učinaka prekida u razvijanju odnosa privrženosti na dječju prilagodbu: razvojna razina djeteta, duljina prekida veze s roditeljem, kvaliteta alternativne skrbi i opća razina stresa (Mihčić i

Bašić, 2008). Prekid odnosa privrženosti, bez obzira na razlog, ima kod djece učinak sličan traumi pa se nakon razdvajanja od roditelja kod djece mogu pojaviti ozbiljne i ponekad duboke poteškoće u prilagodbi (Mihić i Bašić, 2008). „Grupna“ situacija i priroda institucija kao takvih, neovisno radi li se o dječjim ili odgojnim domovima, povećava rizik nasilja zbog niza čimbenika (nedostatak privatnosti, frustracija, slaba kompetencija odgajatelja za nošenje s nasiljem, neodgovarajuće disciplinske mjere).

Opći cilj istraživanja je utvrđivanje utjecaja različito stimulativne okoline djece na pojedine značajke njihove ličnosti te na školski uspjeh djece. Konkretnije, predmet istraživanja je utvrđivanje potencijalnog utjecaja institucionalne skrbi djece na agresivno ponašanje djece, školski uspjeh i zaštitne čimbenike za prevenciju poremećaja u ponašanju. Temeljna pretpostavka je da će djeca obuhvaćena institucionaliziranim oblikom odgoja imati manje zaštitnih čimbenika za prevenciju poremećaja u ponašanju, kao i nešto izraženije agresivno ponašanje te lošiji školski uspjeh, u usporedbi s djecom izvan dječjih domova. Definirani su sljedeći *ciljevi* istraživanja: utvrditi razlike između djece smještene u dječjim domovima i djece izvan institucionaliziranog oblika odgoja u dva aspekta agresivnog ponašanja (2), u zaštitnim čimbenicima za prevenciju poremećaja u ponašanju (3) te u odabranim pokazateljima školskog uspjeha (4); utvrditi povezanost između aspekata agresivnosti, zaštitnih čimbenika za prevenciju poremećaja u ponašanju te pokazatelja školskog uspjeha (5). Pretpostavljeno je da postoji negativna povezanost između pojavnosti agresivnog ponašanja i zaštitnih čimbenika te školskog uspjeha, a pozitivna povezanost između zaštitnih čimbenika i školskog uspjeha.

METODE

Formirana su dva stratificirana uzorka sudionika: uzorak učenika VII i VIII razreda osnovne škole (N=134, 72 učenika (m) i 62 učenice (ž)), prosječne dobi $13,28 \pm 0,76$, koji su ujedno štíćenici domova za djecu i mlađe punoljetne osobe bez odgovarajuće roditeljske skrbi te uzorak učenika VII i VIII razreda osnovne škole, koji pohađaju iste škole kao štíćenici domova, a žive u obiteljima, izvan dječjih domo-

va (N=130, 69 m / 61 ž), prosječne dobi 13,16±0,84. Uzorak učenika štíćenika domova izabran je iz trinaest ustanova socijalne skrbi, tj. dječjih domova: Ivana Brlić Mažuranić (Lovran, 1 m i 3 ž), Ivana Brlić Mažuranić (Novi Vinodolski, 8 m i 3 ž), Klasje (Osijek, 10 m i 14 ž), Lipik (Lipik, 8 učenika i 2 učenice), Maslina (Dubrovnik, 2 učenika i 2 učenice), Maestral (Split, 5 m i 8 ž), Pula (Pula, 7 m i 3 ž), Slavonski Brod (Slavonski brod, 1 m i 2 ž), Sv. Ana (Vinkovci, 4 m i 7 ž), Svitanje (Koprivnica, 1 m), Vrbina (Sisak, 7 m i 1 ž) te Zagreb (Zagreb, 7 m i 4 ž). Uzorak učenika, koji žive izvan dječjih domova, izabran je iz osnovnih škola, dok je kriterij izbora osnovnih škola bio činjenica da iste škole pohađaju i djeca koja žive u pripadnom dječjem domu. Zastupljene su sljedeće osnovne škole: Antun Mihanović (Slavonski Brod, 9 m i 9 ž), Gripe (Split, 9 m i 9 ž), Ivan Kukuljević (Sisak, 10 m i 8 ž), Marin Getaldić (Dubrovnik, 9 m i 9 ž), Ostrog (Kaštel Lukšić, 7 m i 4 ž), Prečko (Zagreb, 9 m i 9 ž), Sv. Ana (Osijek, 9 m i 9 ž), Viktor Car Emin (Lovran, 10 m i 8 ž).

U istraživanju je korišten anketni upitnik u kojem su prikupljeni podaci o školskim ocjenama iz pojedinih nastavnih predmeta te o općem uspjehu. Primijenjena su i dva mjerna instrumenta, koja su sukladno mjernim karakteristikama za konkretni uzorak ispitanika modificirana.

Ček-lista prednosti modificirana je i hrvatskoj kulturi prilagođena verzija instrumenta (Bašić i sar., 2001) koji su inicijalno sastavili Leffert et al. (1997). Inicijalno je sadržavala 33 čestice koje opisuju unutarne i vanjske prednosti, tj. zaštitne čimbenike u prevenciji poremećaja u ponašanju. Vanjske prednosti čine: podrške, osnaživanja, granice i očekivanja, konstruktivno korištenje vremena. Unutarne prednosti čine: predanost učenju, pozitivne vrijednosti, socijalna kompetentnost, pozitivni identitet. Sudionici odgovaraju izražavanjem stupnja slaganja sa sadržajem čestica na Likertovoj skali od 1 (nikada) do 5 (uvijek). Upitnik je u istraživanju validiran na konkretnom uzorku sudionika i nazvan *Skraćeni upitnik prednosti*, reduciravši broj čestica.

Buss & Perry upitnik agresivnosti (AQ) predstavlja reviziju Buss-Durkee inventara hostilnosti (BDHI) i sadrži 29 čestica od kojih se dvije kodiraju obrnuto. Sudionici odgovaraju izražavanjem stupnja slaganja sa sadržajem čestica na Likertovoj skali od 1 (vrlo netočno za mene) do 5 (vrlo točno za mene). AQ se sastoji od 4 faktora, (García-

León, 2002). Ti faktori su: fizička agresivnost (npr. „potučem se češće nego običan čovjek“), verbalna agresivnost (npr. „Moji prijatelji kažu da sam pomalo svadljiv/a“), ljutnja (npr. „Ponekad planem bez pravog razloga“) i hostilnost (npr. „Ponekad me izjeda ljubomora“). U ovom istraživanju, zbog težnje dobivanja vjerodostojnih odgovora, reducirali smo broj čestica upitnika na 22 u preliminarnoj verziji, od kojih je njih 10 u finalnoj verziji zadovoljavajuće reprezentiralo dva faktora agresivnosti, fizičku agresivnost i hostilnost. Upitnik je validiran na konkretnom uzorku sudionika i nazvan *Skraćeni upitnik agresivnosti*.

Oba upitnika su skraćena prema dva principa: inicijalno (tematski) i metrijski. Drugim riječima, tematski su se iz *Buss & Perry-jeva upitnika agresivnosti (AQ)* koristile samo čestice koje su se odnosile na tjelesnu agresiju i hostilitet, dok se *Ček-lista prednosti* koristila u cijelosti. Metrijski, detaljni princip provjere konstruktne valjanosti, opisan je u poglavlju Statistička obrada.

Primjene upitnika su provedene u domovima za djecu i mlađe punoljetne osobe bez odgovarajuće roditeljske skrbi te u osnovnim školama, na kraju školske godine 2008/09. Prilikom ispunjavanja upitnika, djeci je dano neograničeno vrijeme za detaljno proučavanje i odluku za jedan od ponuđenih odgovora. Djeca su upitnike ispunjavala dobrovoljno, a samo je četvero djece iz dječjih domova odbilo sudjelovati u istraživanju. Osoba iz pedagoško-psihološkog tima dječjeg doma ili osnovne škole nazočila je popunjavanju upitnika, s ulogom utvrđivanja je li isti potpuno popunjen, pa su svi nepotpuni upitnici izostavljeni su iz daljnje analize (njih ukupno 9). Uputom je naglašena znanstvena svrha istraživanja i anonimnost ispitanika, dok je za istraživanje dobivena pismena suglasnost roditelja ili skrbnika djece, u skladu s napucima Kodeksa etike psihološke djelatnosti Hrvatske psihološke komore, Etičkog kodeksa istraživanja s djecom, te Etičkog meta-kodeksa Evropske federacije psiholoških asocijacija (eng. European Federation of Psychologists' Associations - EFPA).

Svi podaci su obrađeni statističkim programom SPSS 15. Uz temeljnu deskriptivnu statistiku, za određivanje konstruktne valjanosti dva upitnika (tj. njihove latentne strukture), provedena je analiza glavnih komponenata na cjelokupnom uzorku sudionika. Glavne komponente zadržali smo na temelju Guttman Kaiserova kriterija, s varimax rotacijom (u slučaju agresivnosti), ali i prema kriteriju interpretabilno-

sti. Prag minimalne saturacije glavnih komponenata bila je korelacija varijable s glavnom komponentom veća ili jednaka 0,40. Koeficijenti pouzdanosti izračunati su primjenom Cronbach α koeficijenta interne konzistencije. Za utvrđivanje razlika u rezultatima djece izvan dječjih domova, koristili smo univarijantni t-test te diskriminacijsku analizu. Pearsonovim korelacijama utvrdili smo povezanost između svih dimenzija oba upitnika te pokazatelja školskog uspjeha.

REZULTATI

Dvije su glavne komponente koje predstavljaju latentni prostor agresivnog ponašanja djece u domovima i izvan dječjih domova (Tablica 1).

Tablica 1 – Analiza glavnih komponenti Skraćenog upitnika agresivnosti (svi sudionici)

Čestice	Fizička agresivnost	Hostilitet	Komunalitet
1. Prijetio/la sam svojim poznanicima.	0,789		0,627
2. Postoje osobe koji su me toliko izazvale da je došlo do tučnjave.	0,778		0,647
3. Ako me netko udari, ja mu vratim ne misleći o posljedicama.	0,712		0,528
4. Znao/la sam se toliko razljutiti da sam razbijao/la stvari	0,676		0,460
5. Ako moram pribjeći nasilju kako bih zaštitio/la svoja prava, učinit ću to.	0,646		0,432
6. Kada sam nezadovoljan/na, otvoreno to pokazujem.		0,416	0,178
7. Čini mi se kako je drugim ljudima uvijek lakše nego meni.		0,579	0,336
8. Kad su ljudi posebno ljubazni, pitam se što žele.		0,551	0,328
9. Znam da me neki prijatelji ogovaraju iza mojih leđa.		0,709	0,503
10. Ponekad mi se čini kako sam u životu izvukao/la „deblji kraj“.		0,452	0,218
	26,520	16,055	42,58%
	2,652	1,605	-
	0,777	0,530	-

Po pet varijabli definira prvu i drugu glavnu komponentu, koje su na temelju sadržaja čestica koje ih određuju nazvane Fizička agresivnost

i Hostilitet. Pouzdanost Fizičke agresivnosti je srednje visoka i zadovoljavajuća, a za dimenziju Hostilitet vrlo niska ali još uvijek zadovoljavajuća.

Jedna glavna komponenta definira latentni prostor prednosti (zaštitnih čimbenika) djece u domovima i izvan dječjih domova (Tablica 2).

Tablica 2 – Analiza glavnih komponenata i Skraćenog upitnika prednosti (svi sudionici)

Čestice	Glavna komponenta	Komunalitet
1. Osjećam se sigurnim kod kuće, u domu, u školi i susjedstvu. (V)	0,361	0,130
2. Odrasle osobe oko mene pružaju mi primjer dobrog ponašanja. (V)	0,379	0,144
3. Moja škola ima jasna pravila ponašanja i posljedice u slučaju kršenja tih pravila. (V)	0,487	0,144
4. Moja škola je mjesto ohrabrivanja i podrške. (V)	0,519	0,269
5. Roditelji/odgajatelji mi pomažu da budem uspješan/a u školi. (V)	0,465	0,217
6. Želim biti uspješan/a u školi. (U)	0,354	0,125
7. Dok učim osjećam da nešto dobro radim. (U)		
8. Svaki radni dan učim/pišem zadaću jedan ili više sati. (U)	0,478	0,229
9. Smatram kako su sadržaji iz nastavnog predmeta biologije zanimljivi i poučni. (V)		
10. Nastavnik/ca biologije koristi različite metode poučavanja kako bi nas zainteresirao/la za nastavni predmet biologije. (V)	0,496	0,246
11. Nastavnik/ca biologije organizira nastavu u prirodi i zadaje praktične radove. (V)		
12. Udžbenik iz biologije je napisan na način da je nama, učenicima razumljiv. (V)	0,582	0,338
13. Kod učenja sadržaja predmeta biologije koristim druge izvore znanja osim školskog udžbenika. (U)		
14. Satovi biologije me potiču na razmišljanje kako bih nakon srednje škole volio/la upisati studij prirodnih znanosti. (U)	0,425	0,181
15. Razrednik/ca mi sam/a opravdava izostanke s nastave iako je razlog mog izostanka neopravdan. (V)	0,405	0,164
16. Tijekom školovanja od 1. razreda sjedio/la sam u prvim klupama razreda. (U)	0,405	0,173
	26, 458	
	3,969	
	0,785	

U= unutarnje prednosti; V= vanjske prednosti

Šesnaest varijabli definira jedinstvenu glavnu komponentu, koja je nazvana Prednost. Naime, premda se u iteracijama komponentne analize pokušalo dobiti interpretabilnu soluciju koja bi diferencirala vanjske i unutarnje zaštitne čimbenike (unutarnje i vanjske prednosti), po kriteriju interpretabilnosti se moralo opredijeliti za jednodimenzionu soluciju koja objedinjuje unutarnje i vanjske prednosti. Jedinstvena glavna komponenta Prednosti pokazala je razmjerno visoku pouzdanost, ali i mali postotak ukupne objašnjene varijance.

Tablica 3 – Deskriptivna statistika za pokazatelje školskog uspjeha (svi sudionici)

Varijable	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	K-S test (Z)
Opći školski uspjeh	3,900	0,979	3,670**
Biologija	3,746	1,106	3,388**
Engleski jezik	3,496	1,230	3,370**
Matematika	3,208	1,182	3,601**
Tjelesna i zdravstvena kultura	4,534	0,718	6,143**

**odstupanje od normalne distribucije značajno uz $p < 0,01$; * odstupanje od normalne distribucije značajno uz $p < 0,05$

Najbolji školski uspjeh bio je u predmetu Tjelesna i zdravstvena kultura (u daljnjem tekstu TZK) i Opći školski uspjeh, a najmanji u predmetu Matematika (Tablica 3).

Tablica 4 – Povezanosti između dimenzija agresivnosti, prednosti i pokazatelja školskog uspjeha (svi sudionici)

Varijable	Opći školski uspjeh	Priroda/Biologija	Engleski jezik	Matematika	Tjelesna i zdravstvena kultura
Fizička agresivnost	-0,148*	-0,179**	-0,161**	-0,103	-0,003
Hostilitet	0,081	0,085	0,099	0,067	0,045
Prednosti	0,099	0,053	0,134*	0,112	-0,101
Opći školski uspjeh	1	0,758**	0,762**	0,751**	0,278**
Priroda/Biologija		1	0,719**	0,636**	0,353**
Engleski jezik			1	0,642**	0,207**
Matematika				1	0,280**
Tjelesna i zdravstvena kultura					1

** statistička značajnost $p < 0,01$ * statistička značajnost $p < 0,05$

Fizička agresivnost je nisko i negativno povezana sa školskim uspjehom u Prirodi /Biologiji, s uspjehom u Engleskom jeziku, te s općim uspjehom. Prednosti su nisko pozitivno povezane s uspjehom u Engleskom jeziku. Opći uspjeh je srednje visoko do visoko pozitivno povezan s uspjehom u svim nastavnim predmetima (s izuzetkom TZK). Uspjeh u nastavnim predmetima je međusobno pozitivno i srednje visoko do visoko povezan (s izuzetkom TZK, gdje je povezanost niska) (Tablica 4).

Uz navedeno analizirane su i utvrđene statistički značajne povezanosti između Fizičke agresivnosti i Hostiliteta ($r=0,238$; $p<0,01$), Prednosti i Fizičke agresivnosti ($r= -0,166$; $p<0,01$), dok je povezanost između Prednosti i Hostiliteta ($r=0,053$; $p>0,20$) statistički neznačajna.

Tablica 5 – Diskriminacijska analiza: razlike djece smještene u domovima te izvan dječjih domova u agresivnosti

		Karakteristični korijen	Wilksov lambda	Kanonička korelacija	Hi-kvadrat (df=2)	
Diskriminacijska funkcija		0,059	0,945	0,235	14,887** (15)	
Dimenzija	Wilksov lambda	Standard. diskriminac. koeficijent	Korelacija s diskriminac. funkcijom	F –test (df=1)	Djeca iz obitelji Aritmetička sredina (std. devijacija)	Djeca iz doma Aritmetička sredina (std. devijacija)
Fizička agresivnost	0,953	0,823	0,912	12,80**	17,631 (5,350)	15,202 (5,670)
Hostilitet	0,980	0,412	0,595	5,55*	13,946 (3,507)	13,394 (4,040)

**test značajan uz $p<0,01$; * test značajan uz $p<0,05$

Diskriminacijska funkcija razlikuje djecu smještenu u domovima i djecu koja odrastaju u obiteljima u dvije dimenzije agresivnosti. Centroidi grupa imaju vrijednosti $-0,238$ za djecu iz domova i $0,245$ za djecu izvan dječjih domova. Rezultati univarijatne analize varijance pokazuju da djeca izvan dječjih domova postižu veće prosječne rezultate u odnosu na djecu u dječjim domovima (Tablica 5). Razlike su dakle statistički značajne u ukupnim skorovima u odnosu na obje dimenzije agresivnog ponašanja, a osobito u aspektu fizičke agresivnosti.

Tablica 6 – Diskriminacijska analiza: razlike djece smještene u domovima te izvan dječjih domova u pokazateljima školskog uspjeha

Diskriminacijska funkcija		Karakteristični korijen	Wilksov lambda	Kanonička korelacija	Hi-kvadrat (df=5)	
Diskriminacijska funkcija		1,434	0,427	0,757	221,532**	
Varijable	Wilksov lambda	Standard. diskriminac. koeficijent	Korelacija s diskriminac. funkcijom	F –test (df=1)	Djeca iz obitelji Aritmetička sredina (std. devijacija)	Djeca iz doma Aritmetička sredina (std. devijacija)
Opći školski uspjeh	0,466	0,620	0,924	300,51**	4,623 (0,574)	3,194 (0,751)
Biologija	0,593	0,152	0,778	179,83**	4,462 (0,728)	3,052 (0,960)
Engleski jezik	0,552	0,351	0,715	212,81**	4,331 (0,820)	2,687 (0,999)
Matematika	0,659	0,030	0,621	135,47**	3,908 (0,992)	2,530 (0,931)
Tjelesna i zdravstvena kultura	0,927	0,112	0,242	20,64**	4,731 (0,462)	4,343 (0,859)

**test značajan uz $p < 0,01$; * test značajan uz $p < 0,05$

Diskriminacijska funkcija razlikuje djecu smještenu u domovima i djecu koja odrastaju u obiteljima u pokazateljima školskog uspjeha. Centroidi grupa imaju vrijednosti – 1,137 za djecu iz domova i 1,172 za djecu izvan dječjih domova. Rezultati univarijatne analize varijance za sve pokazatelje školske uspješnosti pokazuju da veće prosječne vrijednosti imaju djeca izvan dječjih domova, u odnosu na djecu smještenu u domovima (Tablica 6).

Postupak diskriminacijske analize za usporedbu djece smještene u domovima te izvan dječjih domova u pokazateljima zaštitnih čimbenika (prednosti) nije imalo smisla provoditi jer je zapravo riječ o jednoj jedinjoj varijabli, koja predstavlja ukupni skor, formiran na temelju sume svih procjena u upitniku prednosti. Stoga je primijenjen t-test za nezavisne uzorke. Rezultati t-testa u čimbenicima Prednosti (zaštitni čimbenici) za djecu smještenu u domovima i djecu koja odrastaju u obiteljima ($t=2,273$; $df=262$; $p < 0,05$) pokazuju da su vrijednosti aritmetičke sredine veće za djecu izvan dječjih domova ($M=31,823 \pm 7,264$), nego za djecu iz domova ($M=29,962 \pm 5,950$). Aritmetičke sredine izračunate su za ukupne skorove u dimenzijama prednosti za djecu smještenu u dječjim domovima, odnosno izvan njih.

DISKUSIJA

Glavni nalazi istraživanja ukazuju da su Skraćeni upitnik agresivnosti te Skraćeni upitnik prednosti pokazali zadovoljavajuću pouzdanost i valjanost. Skraćeni upitnik prednosti ukazuje na mogućnost njegova poboljšanja, jer je količina objašnjene varijance mala. Suprotno očekivanjima, pokazalo se da djeca izvan dječjih domova pokazuju veću učestalost obje vrste agresivnog ponašanja: sudionici se razlikuju u tri varijable fizičke agresivnosti te u jednoj varijabli hostiliteta, u smjeru većih prosječnih vrijednosti za djecu izvan dječjih domova. Rezultati (premda ne ispituju iste konstrukte) su zapravo djelomično suprotni onima koji pokazuju da djeca iz dječjih domova manifestiraju niz razvojnih oštećenja, od problema u socijalnim odnosima i manjka interesa za istim, kognitivnih poteškoća, te poteškoća s kontrolom impulsa i agresije (Ajduković i sar., 2007). Agresija predstavlja djelomično i simptomatiku depresivnog ponašanja, te je učestalija kod dječaka (Lebedina Manzoni, 2010). Jedno od tumačenja ovakvih rezultata moglo bi biti nadjačavanje jednih vrsta socijalizacijskih utjecaja (odrađivanje u dječjem domu i prethodni život u vjerojatno manje funkcionalnim obiteljima) drugima (kao što je npr. utjecaj medija, vršnjaka, popustljivi stil odgoja djece izvan dječjih domova). Tako kultivacijski pristup (Gerbner et al., 1980, 1981) u tumačenju utjecaja medija na ljude polazi od činjenice dobivene empirijskim istraživanjima da je velika izloženost medijima (npr. televizija, internet) nužno neselektivna, pa stoga ostavlja dublje i trajnije posljedice: učinke prvog reda (neposredne posljedice manifestnih medijskih sadržaja) te učinke drugog reda (vezane uz socijalne vrijednosti). Koncept uprosječivanja opisuje pak približavanje stavova i percepcija mediju izloženijih segmenata heterogenih društvenih skupina, pa puka izloženost masmedijima djelomice nadjačava djelovanje ostalih čimbenika u oblikovanju javnog mnijenja, što su pokazala istraživanja na uzorcima američke publike (Hawkins & Pingree, 1990).

Djeca smještena u dječjim domovima iskazuju manje izražene prednosti (zaštitne čimbenike) za prevenciju poremećaja u ponašanju. Uvidom u razlike među pojedinačnim česticama, pokazalo se da se sudionici razlikuju u čak deset varijabli, koje se odnose na podršku roditelja/odgajatelja, prijateljstvo, poželjni utjecaj škole, sportskih aktivnosti i

slično. Veliki broj istraživanja navodi upravo poremećenu obiteljsku klimu i patološko ponašanje roditelja, njihove loše odnose i karakteristike ličnosti kao ključni faktor rizičnosti za odgoj djece i javljanje poremećaja ponašanja i emocija (Lebedina Manzoni, 2001). Rezultati pokazuju značajnost uloge socijalne mreže u dječjem svakodnevnom životu kao i u njihovom odgoju, gdje bi roditelji trebali biti najvažniji izvor podrške. Djeci u institucionalnoj skrbi nedostaje podrška bliskih osoba, a prvenstveno roditelja. Učitelji možda katkad nedovoljno poznaju obiteljsku dinamiku i pogrešno postupaju, pa ih djeca ne doživljavaju kao podršku. Zlostavljajuće obitelji imaju slabu socijalnu mrežu, opterećujuću mrežu ili su pak s članovima obiteljske mreže u sukobu (Killen, 2001). Djeci u domovima možda katkad preostaju kao jedine bliske osobe odgajatelji, s kojima teško mogu razviti potrebnu privrženost.

Djeca smještena u dječjim domovima imaju lošiji opći školski uspjeh i lošiji uspjeh u svim nastavnim predmetima koji su analizirani. S obzirom da kod neke djece školski uspjeh može ovisiti jednako o školskom pojmu o sebi, koliko i o školskim sposobnostima, učenici iz dječjih domova koji imaju nisko mišljenje o svojoj kompetentnosti pristupaju novim zadacima s manje uložene napore i optimizma od svojih kolega (Vasta et al., 2004). Djeca iz dječjih domova pokazuju u školi više nepoželjnih i manje poželjnih ponašanja, imaju nepovoljniji odnos prema školi i lošiji školski uspjeh od druge školske djece, a odgajatelji njihovu prilagodbu na školu procjenjuju značajno lošijom (Sladović Franz, 2003). Negativan utjecaj roditelja jače utječe na djetetovu lošu motivaciju nego učiteljevo mišljenje, stvarne djetetove sposobnosti i djetetov objektivni uspjeh u školi (Sladović Franz, 2003).

Konačno, pokazalo se da postoji povezanost između različitih dimenzija korištenih konstrukata: negativna između pojavnosti fizički agresivnog ponašanja s ček listom prednosti te između pojavnosti fizički agresivnog ponašanja i općeg školskog uspjeha, a pozitivna između čeka liste prednosti i školskog uspjeha u engleskom jeziku. Fizička agresivnost negativno korelira s prednostima te s općim uspjehom. Na razini varijabli školskog uspjeha u pojedinim predmetima, negativna značajna korelacija postoji između fizičke agresivnosti i uspjeha u prirodi/biologiji i engleskom jeziku. Nalazi istraživanja podržavaju očekivanja su eksternalizirani poremećaji kao što je fizička agresivnost povezani s lošijim kvalitetama interakcija s drugim ljudima (koje

dijelom opisuje i ček-lista prednosti) i lošijim školskim uspjehom. Projekt «Mogućnost unapređenja skrbi za djecu u dječjim domovima i u udomiteljskim obiteljima» proveden u Hrvatskoj pokazao je da djeca iz dječjih domova pokazuju veću razinu depresije, internaliziranih i eksternaliziranih problema u ponašanju i doživljavanju, imaju niže samopoštovanje i lošiju sliku o sebi. Razina internaliziranih i eksternaliziranih problema u ponašanju i doživljavanju nije značajno povezana s razinom doživljenog stresa prije izdvajanja iz obitelji, ali je povezana s razinom doživljenog stresa života u dječjem domu, doživljenom slabijom socijalnom podrškom, školskim neuspjehom i slabijom prilagodbom na školu (Ajduković i sar., 2008). Prednost istraživanja svakako je sadržana u činjenici da je reč o relativno rijetkom istraživanju provedenom u hrvatskim dječjim domovima koje uspoređuje djecu po agresivnosti, zaštitnim faktorima i školskom uspjehu istodobno. Nedostaci su u relativno malom broju ispitanika, nedovoljnom ujednačenju uzoraka djece iz dječjih domova i izvan dječjih domova, gdje nije prikupljeno dovoljno podataka da bi se doista znalo odrastaju li djeca izvan dječjih domova doista u bitno drugačijim uvjetima, u odnosu na djecu iz domova. U novom istraživanju trebalo bi obuhvatiti nastavnike u osnovnim školama koje pohađaju djeca te odgajatelje djece u domovima, da bi se stekao uvid u njihov doživljaj iste problematike. Dobro bi bilo usporediti i srednjoškolce (iz domova i izvaninstitucionalnu djecu), potom djecu-studente koja su prethodno bila u institucionalnoj skrbi (u usporedbi s djecom iz institucionalne skrbi koja nisu upisala studij te s djecom koja su odrasla izvaninstitucionalno, a također su upisala studij).

Istraživanje je djelomično potvrdilo postojanje nekih negativnih korelata institucionalne skrbi na cjelokupni psihofizički razvoj djeteta. Činjenica o takvim dokazanim korelatima ukazuje na potrebu ne samo razmatranja alternativnih oblika skrbi nego i na potrebu suradnje svih institucija koje skrbe o djeci, zdravstvenih, socijalnih i obrazovnih, uključujući osnovne škole. To ukazuje na važnost preventivnih programa u osnovnim školama za djecu rizičnih obitelji, radionica za roditelje, ali i edukacije nastavnika o problematici odrastanja djece u institucijama. Budući da se navedenom problematikom bavi ponajviše sustav socijalne skrbi svakako je nužno uključivanje institucija obrazovnog sustava, posebice osnovne škole.

ZAKLJUČCI

Pokazalo se da postoje dvije latentne dimenzije agresivnog ponašanja (fizička agresivnost i hostilitet), dok listu prednosti prevencije poremećaja u ponašanju definira jedna komponenta. Djeca smještena u dječjim domovima pokazuju rjeđu učestalost oba oblika agresivnog ponašanja, manje izražene prednosti za prevenciju poremećaja u ponašanju te lošiji opći školski uspjeh i lošiji uspjeh u svim nastavnim predmetima. Pronađene su statistički značajne negativne povezanosti između pojavnosti fizičke agresivnosti i ček liste prednosti te pojavnosti fizički agresivnog ponašanja i općeg školskog uspjeha te uspjeha u još dva školska predmeta. Među povezanostima između ček liste prednosti i školskog uspjeha, jedina značajna pozitivna povezanost je pronađena između ček liste prednosti i uspjeha u engleskom jeziku. Djelomična potvrda postojanja nekih negativnih korelata institucionalne skrbi na cjelokupni psihofizički razvoj djeteta ukazuje na potrebu ne samo razmatranja alternativnih oblika skrbi i novih programa, kao i na potrebu suradnje svih institucija koje skrbe o djeci.

LITERATURA

1. Ajduković, M., Kregar Orešković, K., & Laklija, M. (2007). Značaj teorije privrženosti za konceptualizaciju javne skrbi za djecu. *Ljetopis socijalnog rada*, 14(1), 93-118.
2. Ajduković, M., Rajhvajn Bulat, L., & Sladović Franz, B. (2008). Agresivno i prosocijalno ponašanje djece u dječjim domovima. *Ljetopis socijalnog rada*, 15(2), 185-213.
3. Ajduković, M., & Sladović Franz, B. (2005). Razlozi izdvajanja i obilježja života u primarnoj obitelji djece u javnoj skrbi. *Dijete i društvo*, 7(2), 328-354.
4. Bilić, V. (2001). *Uzroci, posljedice i prevladavanje školskog neuspjeha*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
5. Brdar, I., & Rijavec, M. (1998). *Što učiniti kad dijete dobije lošu ocjenu?* Zagreb: IEP-Vern.

6. Finzi, R., Cohen, O., Sapir, Y., & Weizman, A. (2000). Attachment styles in maltreatment children: A comparative study. *Child Psychiatry and Human Development*, 31(2), 113-128.
7. Granic, I., & Patterson, G. R. (2006). Toward a comprehensive model of antisocial development: A systems dynamic systems approach. *Psychological Review*, 113, 101-131.
8. García-León, A., Reyes, G. A., Vila, J., Pérez, N., Robles, H., & Ramos, M. M. (2002). The Aggression Questionnaire: A Validation Study in Student Samples. *The Spanish Journal of Psychology*, 5(1), 45-53.
9. Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., & Signorelli, N. (1980). The 'mainstreaming' of America: violence profile no. 11. *Journal of Communication*, 30(3), 10-29.
10. Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., & Signorelli, N. (1981). A curious journey into the scary world of Paul Hirsch. *Communication Research*, 8, 39-72.
11. Hawkins, R. P., & Pingree, S. (1990). Divergent psychological processes in constructing social reality from mass media content. U: Signorielli, N., Morgan, M.: *Cultivation Analysis: New Directions in Media Effects Research* (str. 35-50). Newbury Park: Sage.
12. Juul, J. (2001). *Vaše kompetentno dijete*. Zagreb: Educa.
13. Juul, J. (2002). *Razgovori s obiteljima: perspektive i procesi*. Zagreb: Alinea.
14. Kaplan, D.S., Liu, X., & Kaplan, H.B. (2001). Influence of parents' self-feelings and expectations on children's academic performance. *The Journal of Educational Research*, 94(6), 360-369.
15. Killen, K. (2001). Izdani. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
16. Kranželić Tavra, V., & Bašić, J. (2005). Školski neuspjeh i napuštanje škole. *Dijete i društvo*, 7(1), 15-28.
17. Lacković Grgin, K. (1994). *Samopoimanje mladih*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
18. Lambaša, L., & Matijević, M. (2009). Zaštita djece smještene u institucijama. Konvencija o pravima djece, Zbornik radova. Zagreb: Udruga Pravnika, 131-155.
19. Lebedina Manzoni, M. (2005). Poremećaji emocija. *Dijete i društvo*, 7(1), 76-101.

20. Lebedina Manzoni, M. (2010). *Psihološke osnove poremećaja u ponašanju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
21. Mihić, J., & Bašić, J. (2008). Preventivne strategije – eksternalizirani poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja djece i mladih. *Ljetopis socijalnog rada*, 15(3), 445-471.
22. Patterson, G.R. (1982). *Coercive family process*. Eugene, OR: Castalia.
23. Patterson, G.R. (1993). Orderly change in a stable world: The antisocial trait as a chimera. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61, 911-919.
24. Patterson, G.R. (2005). The next generation of PMTO models. *The Behavior Therapist*, 28(2), 25-32.
25. Patterson, G.R., DeBaryshe, B.D., & Ramsey, E. (1989). A developmental perspective on antisocial behavior. *American Psychologist*, 44, 329-335.
26. Sladović Franz, B. (2003). *Psihosocijalni razvoj djece u dječjim domovima*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
27. Vasta, R., Haith, M.M., & Miller, S.A. (2004). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
28. Vizek Vidović, V., Vlahović-Štetić, V., Rijavec, M., & Miljković, D. (2003). *Psihologija obrazovanja*. Zagreb: IEP-VERN.
29. Vulić Prtorić, A. (2004). *Depresivnost u djece i adolescenata*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
30. Žic Grgat, B., & Jelavić, M. (2005). Institucionalna skrb o djeci bez odgovarajuće roditeljske skrbi i perspektive razvoja skrbi o djeci izvan obitelji. *Dijete i društvo*, 7(2), 297-327.
31. Žižak, A. (2001). Obilježja životnog okruženja dječjih domova. *Dijete i društvo*, 3(4), 437-454.
32. Žižak, A. (2009). Obilježja i tretman nasilnog ponašanja djece i mladih. *Dijete i društvo*, 11(1/2), 103-120.

AGGRESSIVE BEHAVIOR, PROTECTIVE FACTORS AND ACADEMIC ACHIEVEMENT AT STUDENTS INSIDE AND OUTSIDE THE SYSTEM OF INSTITUTIONAL CARE

Edita Maretić*, Joško Sindik**
*Children's Home Maestral, Split, Croatia**
*Institute for anthropological research, Zagreb, Croatia***

Summary

The aim of the study was to determine the differences between the aspects of aggressive behavior, their strengths (protective factors) in the prevention of behavioral disorders and academic achievement, in children within and out of institutional forms of education. The study was conducted on a sample of 264 students in seventh and eighth class of elementary school, of whom 134 were in institutional care, while 130 were outside the institutional forms of education. Data were collected by a questionnaire, which included two measuring instruments: Check-list of advantages and Buss & Perry Aggression Questionnaire (AQ). The children who live in institutional care showed a higher incidence of aggressive behavior, compared with children who are out of institutional care. Children placed in institutional care have less protective factors for the prevention of behavioral disorders, worse general school success, as well as poorer success in Nature/ Biology, compared to non-institutional children. A negative and statistically significant relationship was found between the incidence of aggressive behaviors and protective factors in the prevention of conduct disorder, as well as between the incidence of aggressive behavior and overall school success. A significant positive correlation was found between the protective factors and success in the English language. The results indicate the necessity to consider alternative forms of care for children without parental care, in close cooperation of all relevant institutions and individuals who take care for children.

Key words: advantages in prevention, aggression, institutional care

Primljeno: 25. 2. 2013.

Prihvaćeno: 29. 3. 2013.